

דין מלאכה על-ידי קטן (בירור אם ואיך מותר לאב להשתמש בבנו קטן לעשות לו מלאכה בשבת)

1. מבוא.
2. חיוב האב בחינוך בנו.
 - א { דעת הרשב"א.
 - ב { דעת הרמב"ם.
 - ג { דעת התוספות.
 - ד { סיכום השיטות.
3. גיל החינוך.
 - א { גיל חינוך במצוות-עשה.
 - ב { גיל חינוך במצוות-לא-תעשה.
 - ג { סיכום.
4. איסור לספות בידיים.
 - א { מבוא.
 - ב { דעת הרשב"א בחידושו ליבמות דף קיד.
 - ג { דעת חרמב"ם.
 - ד { דעת התוספות בשבת דף קכא.
 - ה { סיכום השיטות.
 - ו { הלכה.
5. גדר של ספינן ליה ידים.
 - א { הגבול בין "ספינן" לבין "אפרושי".
 - ב { מסקנה.
6. סיכום.

1. מבוא.

שאלה : בחדר השינה נשאר אור דלוק המפריע לילדים לישון. האם מותר לאבא להחזיק בידו את בנו, בן השנתיים בסמוך למתג האור, על-מנת שהקטן ישחק במתג ויכבה את האור ?

בתשובה לשאלה זו יש לעיין בכמה יסודות :

- א. חיוב האב להפריש את בנו מאיסור-דרבנן של כיבוי.
- ב. גיל חינוך קטן להמנעות מאיסורי-שבת.
- ג. איסור לספות לקטן בידיים איסור-דרבנן.
- ד. גדר "אפרושי מאיסורא" מול איסור "ספינן ליה בידיים".

2. חיוב האב בחינוך בנו.

א { זעת הרשב"א.

הרשב"א בחידושו למסכת יבמות דף קיד. דן בדעת הרמב"ם ובשיטת התוספות בחיוב להפריש קטן מאיסור, ולאחר שמקשה על שיטת התוספות, הוא מסכם, ששמא אין דין חינוך אלא במצוות-עשה, אך במצוות-לא-תעשה, אין חובת חינוך על האב להפריש בנו. וכן מצאנו בתוספות-ישנים יומא פב. בשם רבי אליעזר ממיץ : "ואם תאמר : הא דאמרינן בכל דוכתא 'קטן אוכל נבילות - אין בית-דין מצווין להפרישו' - השתא חנוכי מחנכין (להתענות קצת שעות ביום-הכיפורים), אפרושי מאיסורא בעינן ?!" ואומר הר"ר אליעזר ממיץ רחינוך לא שייך אלא שיעשה המצוה ולא לאפרושי מאיסורא, והא דקרינן הכא חינוך במה שמענין אותו ביום-הכיפורים, אין זה אפרוש מאיסורא שמפרישין אותו מלאכול, אלא הוא חינוך שמחנכין אותו במצות "ועניתם את נפשותיכם". כלומר מצוות חינוך היא להרגיל את הקטן בקום-עשה ; בדברים שיתחייב בהם בהמשך ולא במניעה מאיסורים התלויים ברצון-האדם לעבור איסורים, ובלשונו של בעל תרומת-הדשן בתשובותיו בסימן צד : "לא שייך חינוך אלא במצוות-עשה, שצריך אזוהרה טפי מאיסור לאו, שהוא שב ואל תעשה".

ב { זעת הרמב"ם.

הרמב"ם פוסק בהלכות מאכלות-אסורות פרק יז הלכה כז : "קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות, או שעשה מלאכה בשבת, אין בית-דין מצווין להפרישו, לפי שאינו בן-דעת. במה דברים אמורים ? בשעשה מעצמו. אבל להאכילו בידיים אסור, ואפילו בדברים שאיסורן מדברי-סופרים. וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד, ואפילו בדברים שהם משום שבות". ושם בהלכה כח : "אף-על-פי שאין בית-דין מצווין עליו להפרישו, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה. שנאמר : 'חנוך לנער על פי דרכו וכו'".

שמענו ברמב"ם שיש חובת חינוך אף במצוות-לא-תעשה (ודלא כראשונים לעיל

בסעיף א), אולם חובה זו מוטלת רק על אבי הקטן ורק מגיל חינוך, שכן לשון הרמב"ם היא: "כדי לחנכו בקדושה" (וכן היא דעת התוספות-ישנים ביומא פב.). ומכל-מקום, יש לעיין אם חובת האב להפריש את בנו שהגיע לחינוך, הוא רק באיסורי-דאורייתא, או שמא אף באיסורי-דרבנן: והנה כתבו הט"ז בס"ק א והמגן-אברהם בס"ק ב ושאר אחרונים, שדעת הרמב"ם היא, דאביו חייב להפריש את בנו אף מאיסורים מדרבנן, שכן אם חייב לחנכו למצוות-עשה מדרבנן, כל-שכן שחייב להפרישו, דמצוות-לא-תעשה חמורות ממצוות-עשה (ולעיל בסעיף א הבאנו את סברת הרשב"א להיפוך, דחינוך שייך דווקא במצוות-עשה, דמחוייב בקום עשה).

אמנם מדיוק לשון הרמב"ם נראה שחיוב האב להפריש את בנו הוא דוקא באיסורי-דאורייתא, שכן בסיפא של הלכה כזו כותב: "במה דברים אמורים?... אבל להאכילו בידים אסור. ואפילו בדברים שאיסורן מדרבי-סופרים". משמע שעד כה לא עסק אלא באיסורי-דאורייתא, ואם-כן, הלכה כח שחוזרת לרישא של הלכה כזו – "אף-על-פי שאין בית-דין מצווין... מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו" – גם-כן מיירי באיסורי-דאורייתא.

וכך אמנם מדוייק משינוי סדר ההלכות של הרמב"ם על-ידי השולחן-ערוך בסימן שג: "קטן אוכל נבילות, אין בית-דין מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו ולהפרישו (וברמ"א: מאיסור-דאורייתא), ולהאכילו בידים אסור, אפילו בדברים שאסורים מדרבי-סופרים. וכן אסור להרגילו בחילול-שבת ומועד, ואפילו בדברים שהם משום שבות".

הנה הקדים השולחן-ערוך את הלכה כח לאיסור לספות לקטן בידים, והסמיכו לדין קטן אוכל נבילות (איסורי-דאורייתא) דבית-דין אמנם אינו מצווה, אך אביו מצווה, ורק לבסוף, בדין לספות לקטן, מוסיף: "אפילו בדברים שאסורים מדרבי-סופרים... ואפילו בדברים שהם משום שבות". משמע שבחיוב אביו של הקטן, לא מיירי אלא בדאורייתא.

וכן מוכח משתי הלכות נוספות ברמב"ם שמוקשות זו על זו:

א] הלכות שבת פרק יב הלכה ז: "... אבל קטן שבא לכבות, אין שומעין לו, והוא שיהיה עושה על דעת אביו, אבל מדעת עצמו, אין בית-דין מצווין להפרישו".

ב] ובפרק כד הלכה יא: "קטן שעשה בשבת דבר האסור משום שבות, כגון שתלש מעציץ שאינו נקוב, או טלטל בכרמלית, אין בית-דין מצווין להפרישו. וכן אם הניחו אביו, אין ממחין בידו".

וקשה, שכן בפרק כד משמע שרק משבות אין בית-דין מצווין להפרישו, אבל מאיסור-דאורייתא מצווין, והרי בפרק יב כתב שאם כיבה על דעת עצמו, אין בית-דין מצווין

להפרישו, והרי להרמב"ם – פוסק במלאכה שאינה צריכה לגופה כרבי יהודה – כיבוי הוי מדאורייתא ?

ותירץ הבית-יוסף בסימן שמג בשם מהר"י פאסי, שהחידוש בפרק כד הוא בסיפא: "וכן אם הניחו אביו, אין ממחין בידו". והטעם שאין ממחין בידו, למרות שעובר איסור על דעת אביו, היינו משום שהאיסור הוא שבות, אך בעושה איסור-דאורייתא על דעת אביו, מוחין בידו. וזהו שכתב בפרק יב בקטן שבא לכבות על דעת אביו, שאין שומעין לו.

ולפי זה, דוקא באיסור-דרבנן שהקטן עושה על דעת אביו, אביו מצווה להפרישו, ואם לא הפרישו, אין מוחין בידו, אך אם לא עשה הקטן על דעת אביו, אלא על דעת עצמו, אין אביו מצווה כלל למחות בבנו, מה שאין כן באיסור-דאורייתא, שאביו חייב להפרישו (אף כשאין הקטן עושה על דעת אביו), ולכן במכבה על דעת אביו, ממחין ביד האב, ואין מניחין לבן לכבות.

והכי מסתברא, דמהו ההגיון לחלק בענין זה בין איסורי-דאורייתא לבין איסורי-דרבנן? אם בכל מקרה אביו חייב להפריש את בנו, אזי בית-דין צריכים למנוע ממנו מלעבור על החיוב שלו, ולמחות בבנו !? ומזה שאין צריך למחות באבי הקטן באיסור שבות, מוכח שאין מוטלת חובת ההפרשה מאיסור-דרבנן על אביו. וכן כתב בשלטי-גיבורים בפרק כל כתבי דף מה: ברי"ף אות א: "...שהרי כתב בפרק כד מהלכות שבת דבמלאכה דרבנן, אין בית-דין מצווין להפרישו ולא אביו".

ובדרכי-משה הארוך בסימן שמג כתב: "וכתב הרב מוהר"ר יוסף פאסי ז"ל, שאף הרמב"ם סבירא ליה דאין בית-דין מצווין להפרישו אף באיסור-דאורייתא. והא דנקט איסור-דרבנן, משום דבאיסור-דאורייתא, אביו צריך למחות בידו, ואם אינו מוחה, בית-דין מצווין למחות ביד אביו שימחה ביד בנו, מה שאין כן באיסור-דרבנן, דאף האב אינו צריך למחות בו וכן כתב הר"ר חיים ז"ל, שזהו כוונת הרמב"ם, עכ"ל".

כך גם למד בדעת הרמב"ם בעל האור-שמח בהלכות שבת פרק כד הלכה יא: "והנראה בדעת רבינו שאביו מצווה להפרישו אם עשה מלאכה דאורייתא, דכתיב: 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך', ובמכילתא: 'אלו קטנים', ולכן אמרי גבי כיבוי: 'בעושה על דעת אביו' – פירוש, שהניחו אביו – 'ממחין בידו', משום דאביו מצווה להפרישו... ולכן רק בדרבנן אין אביו מצווה להפרישו ודו"ק".

ולסיכום: חובת החינוך מוטלת על האב, בין במצוות-עשה ובין במצוות-לא-תעשה,

אך לא על בית-הדין וחובת האב היא דווקא בהגיע בנו לגיל חינוך.

ולעניין חובת האב להפריש את בנו מאיסורי-דרבנן, נחלקו הדעות : הרמ"א הגיה שצריך להפרישו דווקא מאיסורי-דאורייתא, אך הט"ז, המגן-אברהם ושאר האחרונים למדו בדעת הרמב"ם שחייב להפריש בנו אף בדרבנן וכך אמנם הביא המשנה-ברורה להלכה. והמגן-אברהם ביקש לכאור אף בדעת הרמ"א שמורה שצריך האב לאפרושי גם מאיסורי-דרבנן, אלא שכבר הוכחנו מהדרכי-משה הארוך שהרמ"א למד בדעת הרמב"ם במה"ר יוסף פאסי, שאין אביו מצווה להפריש בנו מאיסורי-דרבנן (ולפני המגן-אברהם לא היה הדרכי-משה הארוך). ואף האליה-רבה כסימן שמג כתב, שאולי התכוונו הרמ"א והלבוש בסימן שמג בדוקא לאיסורי-דאורייתא, אלא שהוא תולה את פסיקתם בשיטת התוספות-ישנים, שאין דין חינוך במצוות-לא-תעשה (עיין לעיל בדברינו זא) וסמכו על שיטה זו באיסורי-דרבנן.

ג} דעת התוספות.

תנן (שבת קכא.): "... אבל קטן שבא לכבות, אין שומעין לו, מפני ששביתתו עליהן". ובגמרא (שם): "שמע מיניה, קטן אוכל גבילות – בית-דין מצווין עליו להפרישו! אמר רבי יוחנן: בקטן העושה לדעת אביו". וברש"י: "קטן היודע להבחין שכיבוי זה נח לאביו ועושה בשבילו". ובתוספות שם בד"ה "שמע מינה": "ונראה דמירי בקטן שלא הגיע לחינוך, דבהגיע לחינוך, ביוון שחייב לחנכו, כל-שבן דצריך להפרישו שלא יעשה עבירה". נראה מדעת התוספות שכיבוי הקטן על דעת אביו הווי כאילו אביו אמר לו שיבכה, ואיסור לספות לקטן הוא אף קודם שהגיע לגיל חינוך, ולפיכך "אין שומעין לו". אבל אם מכבה על דעת עצמו, פשוט שאין בית-דין צריבין להפרישו קודם שהגיע לגיל חינוך.

ומכל-מקום שמענו בדעת התוספות שחובת חינוך מוטלת הן על האב, הן על בית-דין, הן במצוות-עשה הן במצוות-לא-תעשה וזהו דוקא משהגיע לגיל חינוך, אך כל שלא הגיע לגיל חינוך, אין צריך להפרישו אלא אם בן עושה איסור על דעת אביו, דהווי במאבילו בידים. [ייתכן וחובת חינוך המוטלת אף על בית-דין קשורה בשיטת התוספות בחיוב העצמי של הקטן שהגיע לחינוך (ברכות מח; מגילה יט.), ולכן בית-דין מצווין להפרישו, בעוד שלשאר הראשונים אין חיוב עצמי לקטן אלא לאביו חובת חינוך לבנו, ופשוט שבית-דין פטור מלהפריש קטן שאינו חייב מצד עצמו].

ד} סיכום השיטות.

להרשב"א, חובת החינוך מוטלת רק במצוות-עשה, אך לא במצוות-לא-תעשה.

ולפיכך, אין צריך להפריש קטן (אפילו הגיע לחינוך) מאיסורים, הן מדרבנן, הן מדאורייתא, בין אביו ובין בית-דין. להרמב"ם, חובת החינוך מוטלת גם במצוות-לא-תעשה, אך רק על האב ולא על בית-דין, ודוקא משהגיע לחינוך. ולדעת רוב הפוסקים צריך אביו להפרישו אף מאיסורי-דרבנן. לתוספות, חובת החינוך מוטלת גם במצוות-לא-תעשה, בין על האב ובין על בית-הדין ודוקא משהגיע לחינוך.

ה} הלכה.

השולחן-ערוך בסימן שמג פסק כהרמב"ם : "...אביו מצווה לגעור בו ולהפרישו", וברמ"א : "מאיסור-דאורייתא". וכתבו רוב הפוסקים, שצריך להפרישו אף מאיסורים מדרבנן (אף שיתכן והיו פוסקים אחרת לו הדרכי-משה-הארון היה לפניהם). וברמ"א (שם) בשם יש אומרים, הביא את דעת התוספות, שהחובה להפריש קטן מאיסור, מוטלת אף על בית-הדין, ודוקא משהגיע לחינוך. לפיכך, לכל השיטות מותר להניח לקטן שלא הגיע לחינוך לעבור איסורים, ואפילו מדאורייתא. ובקטן שהגיע לחינוך, לדעת רב הפוסקים צריך האב להפרישו אף מאיסורי-דרבנן. ומחלוקת השולחן-ערוך והרמ"א (בשם יש אומרים קמא) אם אף בית-הדין מצווה להפרישו. והכריע החי-אדם בכלל סו סעיף ח, שבאיסורי-דאורייתא ראוי להחמיר כתוספות, ובאיסורי-דרבנן להקל כדעת הרמב"ם (וכן פסק המשנה-ברורה בס"ק ז).

3. גיל החינוך.

א} גיל חינוך במצוות-עשה.

תנן במסכת סוכה דף מב. : "קטן היודע לנענע חייב בלולב". ובגמרא שם : "תנו רבנן: קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית. לשמור תפילין, אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר, אביו לומדו תורה וקריאת-שמע". ובהגהות-אשר"י בסימן לה : "שיודע לנענע - פירוש, שיודע להיות מוליך ומביא, מעלה ומוריד כשורה. ולהתעטף בציצית, היינו שיודע להשליך שתי כנפות לפניו ואוחז בציצית כשורה בשעת קריאת-שמע".

וכך נפסק להלכה בשולחן-ערוך סימן תרנז : "קטן היודע לנענע כדינו, אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות". ובמשנה-ברורה ס"ק ב : "לנענע לולב כדינו, היינו מוליך ומביא, מעלה ומוריד". וכן ברין ציצית עיין בשולחן-ערוך אורח-חיים סימן יז סעיף ג וברמ"א שם. כלומר לא חייבו חכמים בחינוך הקטן, אלא משעה שיכול לקיים את המצוה כתיקנה ומשהגיע לשלב שמבין בוודאות שמקיים מצוה.

ב) גיל חינוך במצוות-לא-תעשה.

אין מקור בש"ס לגיל בו חייבים לחנך למצוות-לא-תעשה, כלומר לחנך הקטן להימנע מאיסורים, אך על-פי העיקרון שבמצוות-עשה, שאין חייב בחינוך עד שיוכל לקיים את המצוה כהלכתה, הוא הדין כאן במצוות-לא-תעשה. אך לפי זה אפילו תינוק בן-שנה שגוערין בו כשמשחק במתג-החשמל, נמנע מלהמשיך בכך. ואם-כן, גיל-חינוך במצוות-לא-תעשה הוא בקטן ביותר.

אלא שוראי לא זו הכוונה בגדר של חינוך, אלא שיבין שעושה מצוה וכן בהמנעות מלאו שיוכל להבין את הקשר בין "אל תצייר" ! לבין "כי שבת היום" וכגון שמבין שהיום שבת על-ידי הסממנים החיצוניים של הנרות הדלוקים, הלבוש החגיגי וכדומה. אך אם נמנע מלצייר רק מחמת הגערה, אין זה גיל חינוך למצוות "לא-תעשה כל מלאכה". ונראה שמגיל שנתיים-שלוש, הקטן מבין את הקשר בין האיסור לבין השבת.

וכן כתב בשולחן-ערוך-הרב סימן שמג סעיף ג והביא המשנה-ברורה בס"ק ג את לשונו : "אבל בחינוך בלא-תעשה – בין של תורה, בין של דבריהם, הוא בכל תינוק שהוא בר-הבנה, שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול. אבל תינוק שאינו בר-הבנה כלל, אין אביו מצווה למנעו בעל-כרחו מלאכול מאכלות-אסורות או מלחלל-שבת, אפילו באיסור של תורה, כיון שאינו מבין כלל בענין מה שמונעו ומפרישו".

ג) סיכום.

קטן בן שנתיים שאינו מבין את הקשר בין גערת-האב לבין האיסור, אין צריך להפרישו מאיסורים, ואפילו מאיסור-דאורייתא, שכן השולחן-ערוך שפסק שעל אביו לגעור בו ולהפרישו, זהו דווקא "כדי לחנכו", היינו מגיל חינוך. ואף הרמ"א שהביא דעת התוספות שמונעים מקטן שלא הגיע לחינוך מלעבור עבירה, זהו דווקא כשהקטן עובר בשביל אביו, אך אם עושה האיסור להנאת עצמו, אין צריך להפרישו כל שלא הגיע לחינוך.

4. איסור לספות בידים.

א) מבוא.

עד כה דנו בדין הפרשה מאיסור ולמדנו שקטן שלא הגיע לחינוך, אין אביו מצווה להפרישו, אך בנידון דידן, האב מקרב את הקטן למתג וגורם לו לעבור איסור, ולכאורה דומה הדבר לספיגן בידים, דאיסורו חמור יותר, וכדאיתא ביבמות דף קיד: "תא שמע : "לא תאכלום" (ויקרא יא)... לא תאכילום, להזהיר הגדולים על הקטנים. מאי לאו דאמר

להו לא תאכלו?! (כלומר, בית-דין מצווין להפרישו). לא! דלא ליספו ליה בידים". וכן בענין איסור דם וטומאת כהן מביאה הגמרא דרשות להזהיר גדולים על הקטנים דלא ליספו להם בידים.

ובמכילתא פרשת יתרו אף בעניין שבת: "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך" (שמות כ; י) – להזהיר הגדולים על הקטנים (ועיין שם ברש"י. ובטעם לצורך במקור מיוחד להזהיר על הקטנים בשבת, עיין בספר ברכת-מרדכי להרב אורחי סימן ל).

ב) דעת הרשב"א בחידושו ליבמות דף קיד.

איסור לספות לקטן בידים דוקא באיסורי-דאורייתא, שכן למאן דאמר: "קטן אוכל נבלות, בית-דין מצווין להפרישו" – זהו בדאורייתא, אבל בדרבנן אין מצווין. לא יאמר אדם לתינוק הבא לי מפתח, הבא לי חותם, אבל מניחו תולש, מניחו זורק". ומוקי אביי הברייתא למאן דאמר בית-דין מצווין להפרישו: "תולש": בעציץ שאינו נקוב, זורק: בכרמלית דרבנן". כלומר איסורים מדרבנן קלים בדרגה אחת מאיסורי-דאורייתא ולכן לדין, דקיימא-לן כמאן דאמר "קטן אוכל נבלות, אין בית-דין מצווין להפרישו", באיסורי-דרבנן מותר אפילו לספות לקטן ואף שהגיע לחינוך. וראיה משבת דף קלט: "רב משרשיא יהיב פרוטה לתינוק נכרי וזרע ליה. וליתן ליה לתינוק ישראל? אתי למיסרך". ואילו היה איסור לספות לקטן, מה מקום לשאלת הגמרא "וליתן ליה לתינוק ישראל" לעבור איסור-דרבנן של כלאיים, אלא ודאי מוכח דשרי לספות איסור-דרבנן לקטן. ומכל-מקום, זהו בתנאי שזה לצורך הקטן, אבל לצרכו אסור "דאתי למיסרך".

ובשולחן-ערוך הרב בסימן שמג סעיף ז, כתב טעם לחילוק: "כל שהוא לצרכו של התינוק ולתקנתו, לא חששו שמא ייסרך בכך ויעשה כן לכשיגדל, לפי שידוע לו שבשביל שהוא קטן מתירין לו צרכיו ולא יטעה מזה לעשות כן כשיגדל". ולסיכום: הרשב"א מתיר לספות לקטן שהגיע לחינוך איסור-דרבנן ובלבד שיהא לצורך הקטן.

[רבנו תם מחלק בין איסור ארעי לבין איסור קבוע, דבזה אתי למיסרך, ולכן אין אומרים זמן על היין ביום-הכיפורים ומשקים לקטן, משום שזה קבוע בכל שנה ויבוא למיסרך לכשיגדל, אך מותר לברך על יין לכבוד ברית-מילה שחלה ביום-הכיפורים ולהשקות לקטן].

ג) דעת הרמב"ם.

בפרק יז מהלכות מאכלות-אסורות הלכה כז: "...אבל להאכילו בידים אסור ואפילו בדברים שאיסורן מדברי סופרים וכו'". כלומר שאסור לספות בידים לקטן אף דברים

שאסורים רק מדרבנן. ויש לעיין אם האיסור לספות הוא דווקא בהגיע לחינוך, או אף קודם שהגיע לחינוך. מהלכה כח דמייירי בהגיע לחינוך: "אבל אביו חייב לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה", משמע שהאיסור לספות לקטן איסורים הוא גם-כן דוקא משהגיע לחינוך, ומשום שמרגילו לאיסור. אך מסתימת הפוסקים משמע שהאיסור לספות הוא אף קודם שהגיע לחינוך, ואפילו תינוק בן-יומו, שכן זהו חלק מגוף האיסור, וכשם שהתורה אסרה לאכול, היא אסרה להאכיל.

ד} דעת התוספות בשבת דף קכא.

אסור לספות אף לקטן שלא הגיע לחינוך, וזהו טעם המשנה "בקטן שבא לכבות אין שומעין לו", כיון שמכבה על דעת אביו והוי כספינן ליה בידים.

ה} סיכום השיטות.

להרשב"א אסור לספות רק באיסור-דאורייתא, אך איסור-דרבנן מותר לספות אם זה לצורך הקטן, אך לצורך הגדול אסור דאתי למיסרך. להרמב"ם ולהתוספות אסור לספות לקטן אף איסור-דרבנן, בין שנותן אוכל האסור, בין שמצווהו לעשות איסור בשבת או מועד.

ו} הלכה.

השולחן-ערוך בסימן שמג פסק כרמב"ם שאסור לספות לקטן בידים אפילו דברים האסורים מדברי-סופרים וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפילו בדברים שהם משום שבות. והביאור-הלכה ד"ה מדברי-סופרים, סמך ירו על הרשב"א שבאיסור-דרבנן מותר לספות לקטן, אם זה לצרכו, ולכן מותר ליתן לקטן סידור וחומש שיעביר דרך מקום שאין בו עירוב לצורך הקטן ואזי מותר לגדול להצטרף אליו בקריאה (תשובות רבי עקיבא איגר סימן טו). וכן המגן-אברהם בסימן רסט ס"ק א מביא את שיטת הרשב"א כיסוד להיתר להטעים לקטן מהיין שקידשו עליו בבית-הכנסת בליל-שבת, אלא שהרשב"א עצמו לא התיר לספות לקטן איסור מדברי-סופרים, אלא לתקנתו של התינוק, אך שתיית היין היא לתקנת הגדולים! מכל-מקום, "הא דמטעימין להו לקידוש ולא גזרו, היינו משום דלאו מילתא דקביעותא הוא, דזימנין דאיכא אורחים ולא מטעימין לינוקא".

ומקור דברי המגן-אברהם הוא בתשובות הרשב"א תשובה שכג, בה סמך על שיטת רבנו תם דלא אתי למיסרך במילתא דלא קביעא, אף שזה נגד דעתו בסוגיא, שכל שאינו לצורך הקטן חיישינן דלמא אתי למיסרך, מכל-מקום, "מנהגן של ישראל תורה היא". הנה שמענו בדברי המגן-אברהם שמתיר לספות איסור-דרבנן לקטן אף לתקנתו, ובלבד

שיהא באקראי, וכל-שכן דמותר לספות לקטן לצורך תקנתו ולכן "מותר להאכילם בשבת בשחרית קודם קידוש" (מגן-אברהם שם).

וכן פוסק שולחן-ערוך הרב בסימן שמג סעיף ו: "ויש אומרים שכל שהוא לצרכו של תינוק, כגון אכילה ושתייה, לא גזרו בו חכמים כלל ומותר להאכילו בידים כל דבר שאין איסורו אלא מדברי-סופרים אם צריך לכך, אף-על-פי שהגיע לחינוך, אבל אם אין צריך לכך, אין להאכילו... ויש לסמוך על דבריהם להקל בדברי-סופרים אם הוא צריך לכך, ואין שם נכרי להאכילו על ידו. ואף אם אין התינוק צריך לכך, אלא שהגדול צריך לכך שיעשה לו התינוק איזה דבר האסור מדברי-סופרים, אין איסור – לפי סברא זו – ליתנו לו שיעשהו לו, אלא כשנותנו לו בקביעות תדיר, שיש לחוש שמא יתרגל התינוק וייסרך בעשיית דבר זה ויבא לעשותו אף כשיגדיל. אבל כשנותנו לו באקראי בעלמא, אין לחוש לכך. רק שיהיה בענין שאין בו איסור מה שעושה בשבילו... כגון שעושה לצורך מצוה. לפיכך מותר להטעים לתינוק שהגיע לחינוך מכוס של קידוש שמקדשין בבית-הכנסת אף-על-פי שתינוק אין צריך כלל לטעימה זו... אף-על-פי-כן, כיון שאיסור הטעימה קודם הקידוש הוא מדברי-סופרים ויש לנו צורך בטעימה זו ואין לאסרה אלא משום שמא ייסרך בה התינוק, וזה אין לחוש בקידוש בבית-הכנסת, שאין מטעימין להתינוקות בקביעות וכו'".

ולפי זה, אף אם מוליך חומש לבית-הכנסת דרך כרמלית עבור אביו, יש מקום להתיר אם זה באקראי, כגון שנקרע העירוב באותה שבת, שכן אין הקטן מתכוון לאיסור, אלא לעשות מצווה עבור אביו. וכל-שכן בנידון דידן, שכיבוי האור הוא לתקנת הקטן על-מנת שיוכל להירדם, שיש להתיר לומר לו בפירוש שיכבה את האור כדי שיוכל להירדם, וגם לא הוי מילתא דקביעותא.

ויותר מזה: אף לרעת הרמ"א יש להתיר, על-פי ביאור הגר"א (ועיין משנה-ברורה סימן שמג ס"ק ג), לספות לקטן שהגיע לחינוך מה שהוא לתקנתו ולצרכו, כל שאין איסורו אלא מדברי-סופרים, ולכן מותר מדינא לרחוץ קטן ולסוכו ביום-הכיפורים, אף שאין בהמנעות מרחיצה וסיכה סכנה, ולא מצינו בזה דין חינוך כלל. ואם-כן, אף שהרמ"א פסק כהרמב"ם שאסור לספות לקטן איסור אפילו מדרבנן, מכל-מקום, להלכה סובר כרשב"א שכל שהתינוק צריך לזה, מותר ליתן לו בידים. לפיכך, אף אם הקטן הגיע לחינוך, מותר לבקש ממנו לכבות את האור, הואיל וזה לצורך הקטן על-מנת שיוכל להירדם, ואיסור כיבוי הוא רק מדרבנן (מלאכה שאינה צריכה לגופה). ואף לרבנו תם לא חיישינן דלמא אתי למיסרך, כיון שאין נשאר האור דלוק בחדר כל שבת ולא הווי מילתא דקביעותא.

5. גדר של ספינן ליה ידים.

א { הגבול בין "ספינן" לבין "אפרושי".

בפרק 4 סעיף ו הצבענו על היתר הבנוי על שיטת הרשב"א דספינן לקטן איסור-דרבנן לצרכו, אך נראה שאפשר להתיר את המקרה בשאלה מצד אחר, והוא שאין החזקת הקטן ליד המתג נחשבת כליספות לקטן וכל הדיון שם הוא אם צריך האב להפרישו, וממילא כל זמן שלא הגיע לחינוך, אין צריך האב להפרישו (ואף מאיסורים מדאורייתא!).

ונבאר את הדברים : תנן בעניין שיעורי חיוב בהוצאה בשבת דף צ: : "חגב חי טהור כל שהוא... רבי יהודה אומר : אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחוק בו". ובגמרא שם : "ותנא-קמא סבר לא, מאי טעמא ? דלמא אכיל ליה". וברש"י: "ואפילו למאן דאמר 'קטן אוכל נבלות אין בית-דין מצווין להפרישו', מודה הוא דלא יהבינן ליה בידים, דתניא (ביבמות קיד.): 'לא תאכלום' - 'לא תאכלום, להזהיר גדולים על הקטנים'". כלומר, נתינת חגב חי טמא לקטן לשחוק עמו הוי כאילו האכילו בידים, למרות שיש רק חשש שמא יאכלנו.

וממשיכה הגמרא שם : "אי הכי טהור נמי (נחשוש שמא יאכלנו חי)... וקעבר משום 'בל תשקצו את נפשותיכם' ? ומתרצת הגמרא שם : "אלא דלמא מיית ואכיל ליה". כלומר, אילו החשש של תנא-קמא היה שיאכלנו חי, היה צריך האב לחשוש מלידת חגב טהור לקטן, שמא יאכלנו חי ונמצא עובר על "בל תשקצו" שאיסורו רק מדרבנן, דאף בדרבנן צריך להמנע מלספות (ומכאן ראייה להרמב"ם ונגד הרשב"א). ואף אחר התירוץ, החידוש גדול מאד, והוא שנתנית חגב חי טמא לקטן נחשב כמאכילו בידים מחשש שמא ימות ויבא לאכלו.

אולם מהגמרא ביבמות דף קיג--קיד,, משמע לכאורה ההיפך : שזימון איסור לקטן לא הווי כספינן ליה : "רב יצחק בר ביסנא ארכסו ליה מפתחי דבי-מדרשא ברשות-הרבים. אתא לקמיה דרב פדת. אמר ליה : זיל דבר טלי וטליא וליטיילו התם, דאי משכחי להו מייתו להו. אלמא קסבר 'קטן אוכל נבלות אין בית-דין מצווין להפרישו' וכו'". משמע שזימון איסור בעקיפין לפני קטן לא הוי כמאכילו בידים, ולכן הציע רב פדת לרב יצחק להנהיג לרשות-הרבים "תינוקות זכרים ונקיבות" (רש"י), על-מנת שישחקו שם, ימצאו את המפתח, ויכניסוהו לרשות-היחיד.

ובאמת נראה לחלק בין שני המקרים :

א] יש הברל בין איסורי-אכילה לבין שאר איסורים. וז"ל שולחן-ערוך הרב בסימן שמג

סעיפים ט-י: "אסור ליתן לתינוק חגב חי טמא לשחוק בו שמא ימות ויאכלהו ונמצא מאכילו איסור בידים, כיון שהוא נתן לו האיסור, וכל-שכן דבר האסור הראוי לאכלו כך וכו'. וכל זה באיסורי מאכלות, ואפילו הוא איסור שהזמן גורם. אבל מותר ליתן לתינוק חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו, ואפילו אם ידוע שיעשה בהם. כגון: ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת, כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו, אין צריך להפרישו... רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק".

ב] בדין חגב מיירי שנותן החגב ביד הקטן בעוד שביבמות דף קיג. מיירי שמוליך לשם את הקטן אך לא נותן האיסור בידו.

ג] בדין חגב מיירי בשיעור הוצאה המוגדר על-פי השיעור שמקובל באופן קבע להוציאו, ועל זה אמר תנא-קמא שבאופן קבע אין נותנים חגב טמא לקטן, שמא פעם אחת ימות ויבוא לאוכלו. אבל המקרה ביבמות הוא חר-פעמי, בו אברו מפתחות ברשות-הרבים.

ב {מסקנה.

לכל שלושת החילוקים נדון במקרה דידן, בו מחזיק האב את בנו הקטן ליד המתג כדי שבנו ישחק עם המתג ויכבה את האור, מדין הפרשה מאיסור, ולא מדין לספות לקטן שכן:

א] אין זה איסור אכילה כחגב, אלא איסור-שבת.

ב] אין הוא נותן את האיסור ביד הקטן, אלא הקטן הוא שמושיט ידו למתג ומרצונו.

ג] אין זו פעולה הנעשית דרך-קבע, שודאי יבוא הקטן פעם לידי איסור, אלא פעולה ארעית שאי-אפשר לומר שודאי תביא לידי איסור.

6. סיכום.

נראה שיש שתי דרכים להתיר לאבי הקטן בן השנתיים, להחזיקו כבדרך-אגב ליד המתג כדי שיבוא לכבות את האור בחדר השינה של הילדים:

א] אין כאן דין של לספות לקטן איסור, וכל הדיון הוא בחובת האב להפריש את בנו מאיסור. ומכיון שתינוק בן שנתיים לא הגיע לגיל חינוך לעניין מלאכות שבת, לכל הדעות אין צריך להפרישו כשעושה על דעת עצמו. ואף איסור-ראורייתא של הרלקת אור על-ידי קטן בן שנתיים שאביו מחזיקו כנ"ל, יש מקום להתיר.

[ואם הגיע לגיל חינוך, אביו חייב להפרישו מאיסורים-מדאורייתא ולרוב הפוסקים -

אף מאיסורי-דרבנן. ואף בית-דין מצווה להפרישו מאיסורי-דאורייתא (לפי התוספות). וכך החמיר החיי-אדם והביאו המשנה-ברורה להלכה. ולכן קטן שהגיע לחינוך לעניין איסורי שבת, היינו שמבין שאסור לעשות מלאכות בשבת (וכל קטן לפי חריפותו). אין להתיר לו להרליק אור בשבת ואף לא לכבות (אם לא באופן המבואר בסעיף ב, שאז לא רק שאין צריך להפרישו, אלא מותר אף לספות בידיים)].

ב] אף אם נגדיר החזקת הקטן ליד המתג כאילו ספי לקטן, יש לסמוך על הרשב"א שמתיר לספות איסור-דרבנן לקטן לצורך הקטן (והביאו הביאור-הלכה), ולכן יש להתיר אף לקטן שהגיע לחינוך לכבות את האור בחדר-השינה שלו כדי שיוכל לישון, כיון שזה איסור מדרבנן, והוי לצורך הקטן. ובכהאי-גוונא מותר לומר לו בפירוש שיכבה את האור "כדי שיוכל להירדם". [ולעיל בפרק 4 סעיף ו, הבאנו את שיטת הגר"א שאף לרמ"א שפסק כרמב"ם שרי לספות לקטן באיסור-דרבנן, כל שזה לצורך הקטן].